

Thanatos

ISSN 2242-6280, vol. 1 2/2012

© Suomalaisen kuolemantutkimuksen seura

TAIDE AUTTAA PAITSI ELÄMÄÄN MYÖS KUOLEMAAN

Heli Hulmi

Kuvat: Ruusu Hulmi

Suomen Kansallisteatterissa esitettiin helmikuusta marraskuun 2012 loppuun asti Paavo Westerbergin käsikirjoittamaa ja ohjaamaa näytelmää ”He eivät asu enää täällä”. Se avaa neljä näkökulmaa menetyksen jälkeiseen aikaan, siihen, miten kuolema muuttaa läheisten elämää.

Kaksi pariskuntaa: Erik ja Anna, Helena ja Pauli ovat menettäneet traagisissa olosuhteissa lapsensa. Draama kehkeytyy pikkuhiljaa, dekkarinomaisesti. Minä katsojana kuvittelin ensi alkuun tullessi keskelle juhla valmisteluja. Parranajokoneen johdot ovat kirjaimellisesti mykkyrällä ja Anna etsii sopivanvärisiä serviettejä. Punaista, keltaista, vihreää vai valkoista? Erik puhuu siitä, kuinka haluaa tehdä asiat omassa järjestyksessään. Pariskunta joutuu sanaharkkaan, he puhuvat toistensa ohi: mies miettii, voiko muistoja palauttaa ja poistaa yhden protonin avulla, nainen taas sitä, voiko muistista poistaa kokonaisia avioliittoja.

Näytelmän edetessä selviää juhlan aihe. Toinen pariskunta, opettaja-Pauli ja sairaanhoitaja-Helena tulevat kylään ja jossain vaiheessa, kuohuviinin, viskin ja oluen jälkeen käy selväksi, että vietetään kolmivuotispäivää. Voiko surua jakaa, auttaako terapia, jääkö asuntoon jälki siitä traagisesta, mitä siellä joskus on tapahtunut? Skoolataanko kuolleiden muistolle, vai kuolleille yksinkertaisesti heidän nimensä lausuen? Tilanteet poukkoilevat, jokaiselle säilyttyy oma kulmansa aivan kuten näyttämölläkin avautuu neljä aukkoa, joista pääsee ulos, pilarien välistä.

Molemmat parit ajautuvat kriisiin. Anna tekee töitä ulkomailla, Erik hautautuu asuntoon lukemaan dekkareita. Helena sairastuu ja leikkaa kaikki vaatteensa silpuksi, Pauli haluaisi karata Annan

kanssa vaikka Jäämerelle tai lämpimään. Erik ja Anna eroavat ja Erik huutaa ihmisen sisällä olevasta alueesta, jonne ei haluta mennä, tai jonne kukaan ei saa mennä. Kaikkea kulmikasta tapahtuu. Kukin neljästä roolihenkilöstä kuljettaa kamarinäytelmää eteenpäin; taivaasta ei putoa ihmeitä, vaan pikemminkin jokaisen oma psykologia tulee näkyväksi.

Viimeinen kohta näytellään yliopistorakennuksen aulassa. Tulevaisuudentutkija Anna on pitänyt luennon, jota Erik tulee kuuntelemaan. Nyt he tapaavat toisensa pitkästä ajasta ja muistavat kuinka pojan kuolemasta on kulunut jo kymmenen vuotta. Anna kertoo näkevänsä lasta joskus unissa tai varjoissa. Erik puhuu selviytymisestä – he kaksi elivät menetyksen läpi ja ovat nyt tässä. Samaan hengenvetoon hän muistelee aikaa, kun piteli vauvaa sylissään; silloin tunsin kuuluvansa johonkin ja aurinko paistoi suoraan ikkunasta sisään. Lapsi nukahti aurinkoon. Kaikkein arvoituksellisin tilanne on viimeinen. Erik ja Anna päättävät mennä syömään yhdessä – aikaa on tunti – ja Anna menee hakemaan rakennuksen yläkerrasta laukkuun. Siihen menee vain hetki aikaa, hän sanoo. Erik haluaa odottaa alhaalla, aulassa. Sitten hän puhuu suoraan katsojille: ”*Mee vaan. Mä odotan sua tässä. Mä odotan sua.*” Anna avaa ylhäällä oven, jonka takaa tulvii valoa ja näytelmä loppuu.

Moderni kamarinäytelmä

”Meillä oli tavoitteena moderni kamarinäytelmä, joka alkaa aristotelisesta ajan ja paikan yhteydestä, mutta mitä pidemmälle edetään, sitä enemmän aika ja paikka hajoavat. Tekijänä minulla oli yhtenä käsikirjoituksen lähtökohtana turvattomuus. Tarkastelin sitä, mikä kaikki aiheuttaa turvattomuuden tunnetta ja mietin, miksi sitä haluaa pitää loitolla.

Paavo Westerberg. Kuva: Ruusu Hulmi, 2012.

Oikeastaan tämä ei ole surutyön kuvaus, vaan selviytymisen kuvaus, sillä hyppäämme näiden neljän ihmisen kelkkaan kolme vuotta onnettomuuden jälkeen. Ja näkyviin alkaa nousta maailmankuvaan liittyvät asiat – sillä tapa millä ihminen selviytyy, nousee hänen maailmankuvastaan käsin,” pohdiskelee ohjaaja ja käsikirjoittaja Paavo Westerberg.

Kyselen, haluaako hän tehdä oikeutta jokaisen omalle tavalle selviytyä menetyksistä, ja kuuluuko yksi väite niin, ettei selviytymistä sinänsä saa ohjeistaa.

”Perushumanistisen näkemyksen mukaan ihmisellä on itseisarvollinen oikeus omiin tunteisiinsa. Toinen seikka on se, miten toimimme tunteidemme pohjalta. Kirjoittajana haluan tehdä luonteeltaan arvovapaata draamaa, sillä draaman pahin vihollinen on tuomitseminen. Kirjailijan, ohjaajan ja eritoten näyttelijän yksi tehtävä on toimia puolustusasianajajana. Pysin ymmärtämään ja kysymään. Kirjoittaessani kysyin itseltäni esimerkiksi mitä sellaista Paulissa on, mihin samaistun ja ymmärränkö Annaa,” hän jatkaa.

Kuolevaisuuden tiedostamisesta syntyy tarve katsoa tragediaa

Katsottuani muutamaan kertaan Westerbergin näytelmän, nähtyäni kuinka roolihenkilöt harovat toisiaan kohti ja pois päin, tai koskettelevat muistoa, mennyttä, alan miettiä mikä sai miehen tarttumaan aiheeseen.

”En tiedä onko tämä fabulaatiota mutta jokin yhteys saattaa löytyä kaksi vuotta sitten tapahtuneesta vanhimman tyttärenti kotoa poismuutosta. Silloin aloin suunnitella tätä näytelmää. Jokin yhteys omaelämäkerralliselle tapahtumalle ja fiktiiviselle näytelmälle saattaa löytyä. Sanotaan, että kaikki draama kertoo rakkaudesta ja kuolemasta: ne ovat ainoat aiheet mitä meillä oikeastaan on. Ihmiselämän ääripisteet. Moni kertomus asettuu sille jännevälille. Ehkä meillä ei olisi tarvetta kirjoittaa tai katsoa tragedioita, ellemm tiedostaisi omaa kuolevaisuuttamme. Tarinoiden, kertomusten kautta voi lohduttautua ja kohdata elämän rajoja,” hän jatkaa.

Kuinka ”He eivät asu enää täällä”-produktion tekeminen muutti Westerbergiä, kysyn.

”Ainakin tuli käsiteltyä tuota aihepiiriä. Sieltä löytyy paljon sellaista, mitä arjessa ei tee mieli tarkastella, löytyy pelkoja, mitä ei ihmisen aktiivisesti ehkä tulisikaan pohtia elämän keskellä.

Toisaalta samaan aikaan meidät on rakennettu niin, ettemme voi joka kerta puhelimen soidessa ajatella onnettomuusviestiä. Meidän täytyy luottaa elämään, eikö vain? Niin, kun teatterin maailmassa tarjoutui turvallinen mahdollisuus käsitellä pelkoja, niin kyllä se sikäli vaikutti, muutti minua. Ehkä pelkään nyt vähemmän. Toivon katsojankin kokevan tällaisten alueiden käsittelyn kautta helpotusta... teatteri on kollektiivinen kokemus. Katsotaan eläviä ihmisiä, istutaan toisten keskellä katsomassa. Sosiaalinen yhdessä asioiden kohtaaminen on hemmetin puhdistavaa...parantavaa, helpottavaa. Parhaimmillaan maagista.

Halu lähestyä haurasta, haavoittunutta

Edellinen Westerbergin näytelmä, Willensaunassa esitetty ”Valhe” sijoittui miesten maailmaan, unelmiin ja unelmien hintaan. Sen jälkeen virisi halu käsitellä draaman kautta jotain haurasta ja haavoittunutta.

”Turvattomuus alkoi aiheena tuntua kiinnostavalta. Ymmärsin, miten paljon turvattomuutta löytyy ympäriltä; ajattelin keskiluokkaisen elämäntavan, länsimaisen keskiluokkaisen ihmisen piileviä arvoja, joita yritetään pitää loitolla erilaisilla vakuutuksilla ja ulkoisella turvalla, rahalla, asemalla... haaveillaan epäkonkreettisesti jostain paremmasta elämästä vaikka pelätään samanaikaisesti, että menetetään saavutetut asemat, pudotaan tyhjään päälle kuiluun. Apua, pelottavaa! Puhun nyt harhaisesta turvallisuudentunteesta, hauraista emotionaalisista havainnoista,” Westerberg kertoo.

”Stoori ja henkilöhahmot lähtivät liikkeelle tähän tapaan. Kansallisteatterin dramaturgi Minna Leino luki useita käsikirjoitusversioita ja kun loppukesällä 2011 tulivat näyttelijät mukaan aloitti myös muu taiteellinen työryhmä, puvustaja, lavastaja ja valosuunnittelija produktion parissa.” Westerberg kokee kirjoittamisprosessin hyvin fyysisenä tapahtumana, ohjaamista taas hän kuvailee metafysisemmäksi, henkiseksi prosessiksi.

”Ohjatessa teksti fyysistyy näyttelijöihin ja irtoaa minun fysiikastani. Koko taiteellinen työryhmä alkaa jakaa käsikirjoitusta kanssani. Kirjoittajana olen käynyt läpi roolihenkilöitä ja niitä maailmoita, mitä niiden synnyttäminen aiheuttaa. Minua helpottaa, kun muut kantavat ja ottavat vastaan sitä maailmaa; ohjausprosessissa olen eräällä tapaa muiden, myös katsojien palvelija.

Usko siihen että jotain jää

”Parhaimmillaan teatterissa kun A tekee jotain ja B katsoo ei oikeastaan ole aikaa, ei kuolemaa. Olemme maailmassa, joka ei ole meidän aikaamme. Ja jos vielä käsitellään aihetta, joka liittyy kuolemaan, menetyksiin, elämän rajallisuuteen niin se voi olla hellivää, parantavaa. Joku on sanonut meidän viettävän suurimman osan elämästämme ikuisuudessa.”

”Kyllä niistä teatteriesityksistä tai elokuvista, kirjoista, jotka tekevät minuun syvän vaikutuksen muodostuu parhaimmillaan omia kokemuksia. Ne ovat totta. Niitä kantaa mukanaan. Taide-elämykset ovat verrannollisia siihen, mitä ihminen kokee omassa keittiössään tai makuuhuoneessaan.”

Westerberg miettii taidekokemusten kollektiivisuutta. Samasta lähteestä kumpuava kokemus auttaa ihmisiä tutustumaan toisiinsa, sillä taidekokemus näyttäytyy paitsi yksityisenä myös jaettavissa olevana.

Kysymykseeni siitä, mitä kirjailija-ohjaaja uskoo tapahtuvan kuoleman jälkeen hän

vastaa ensin ”en tiedä, ei mitään aavistusta” mutta jatkaa painokkaasti ”mä uskon että jotain jää”.

Elävien kirjoissa

”Näytelmän nimi ”He eivät asu enää täällä” on konkreettinen. Kun ihminen poistuu elävien kirjoista, asia huomioidaan postissa ja maistraatissa. He eivät asu enää täällä, tässä osoitteessa! Tosin siitä herää kysymys: entä missä sitten. Siinä mielessä lauseesta löytyy toivoa, sen voi mieltää monella tasolla. Voi ajatella siirtyvätkö he johonkin paikkaan, missä minä en ole käynyt,” hän kyselee.

Paavo Westerberg. Kuva Ruusu Hulmi, 2012.

Keskustelemme vielä näytelmän arvoituksellisesta loppukohtauksesta.

”Jokainen katsoja on vapaa tekemään omat tulkintansa. Mutta minulle siinä on kyse rakkaudesta, kahden ihmisen välisestä sekä laajemmasta ajatuksesta suhteessa näihin suuriin sanoihin, heidän yhteiseen lapseensa sekä toisiinsa. Aviopari on eronnut vuosia sitten mutta Erik tuo esiin sen, kuinka hän aikoo rakastaa myös rajan tuolla puolen. Nainen, Anna lähtee hakemaan laukkua ja kysyy vielä onko ihan varma, että haluat odottaa siinä. Erik vastaa kahteen kertaan ja minulle se jälkimmäinen tarkoittaa samaa kuin ”mä odotan sua aina”. Siitä löytyy klassinen käsitys ikuisesta sielujen välisestä rakkaudesta. Aina kun puhutaan kuolemasta pitäisi puhua myös rakkaudesta. Se mitä turvattomuuden ja tyhjyyden keskellä jää jäljelle on toinen ihminen.”

”He eivät asu enää täällä”-esityksen kantaesitys oli Suomen Kansallisteatterissa 8.2.2012. Esityksiä oli 23.11. 2012 asti. Käsikirjoitus ja ohjaus: Paavo Westerberg, lavastus: Katri Rentto, puvustus: Tiina Kaukanen, valosuunnittelu: Aslak Sandström. Rooleissa Eero Aho, Katariina Kaitue, Pirjo Määttä, Kristo Salminen.

Heli Hulmi on kirjailija ja kirjoittajaohjaaja, jonka uusin teos "Kuoleman horisontti ja kirjoitus" (Kansanvalistusseura 2012) ilmestyi syksyllä.